

Considerații privind evoluția învățământului în limba națională a meglenoromânilor la începutul secolului al XX-lea

VIRGIL COMAN

La începutul secolului al XX-lea, nucleul politic al meglenoromânilor din arealul Turciei europene, care manifestau sentimentul apartenenței la poporul român, gravita, în principal, în jurul comunităților din localitățile: Berislav, Cupa, Huma, Liumnița, Lugunța, Oșani și Țarnăreca¹. Păstrând în mod consecvent linia obiectivelor urmărite încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, ei au continuat să lupte pentru recunoașterea drepturilor cetățenești egale cu ale celorlalte etnii cu care conviețuiau, în mod special autonomia culturală și religioasă în cuprinsul statului otoman, pe care nu-l contestau în esență².

Ca și în cazul aromânilor, învățământul în limba română al meglenoromânilor de aici la începutul secolului al XX-lea³ s-a dezvoltat pe o traiectorie strâns legată de cea a evenimentelor politice, aceasta fiind, de altfel, o caracteristică specifică tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică⁴. În contextul

¹ Pentru lămuriri suplimentare, vezi, pe larg, Virgil Coman, *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași” (serie nouă), tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 149-160.

² Idem, ЦРКВАТА ОДРЕУВАЧКИ ФАКТОР ВО АФИРМИРАЊЕТО НА НАЦИОНАЛНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МЕГЛЕНИТИТЕ НА ПОЧЕТОКОТ НА XX – ТИ ВЕК, în „ДОКУМЕНТИ”, II, 3 (7), 2005, Skopje, p. 13-20.

³ Pentru o mai bună înțelegere asupra evoluției învățământului românesc din Meglenia vezi, Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, București, Cultura Națională, 1925, pp. 9-12. Aceleași informații sunt republicate de autor sub titlul: *Începutul învățaturii românești la Meglenoromâni*, în „Peninsula Balcanică”, IV, nr. 2-4, februarie-aprilie 1928, p. 43-46.

⁴ Aromânii și meglenoromânii au avut aceleași aspirații politice luptând împreună pentru obținerea drepturilor legitime. De altfel, statul român nu a tratat diferit cele două grupuri dialectale românești, în momentul în care s-a implicat în susținerea programului național al acestora și de aceea, de cele mai multe ori, în documente, în presă ori lucrări de specialitate din acea perioadă apar menționați generic, aromânii/românii balcanici, între care se regăsesc, firește, și meglenoromânii. Acesta este și motivul pentru care, atunci când situația o impune, vom folosi, în cele ce urmează, denumirea de *români balcanici*, înțelegând aici că este vorba, implicit, și de *meglenoromâni*.

amplificării mișcării de redeșteptare națională, lupta pentru educația tinerilor ce aparțineau aceleiași etnii în limba națională a ocupat un loc central.

Evenimentelor politice majore desfășurate în arealul balcanic, la începutul secolului al XX-lea, care au modificat întreaga ordine politică, le-a fost suprapusă activitatea de deznaționalizare susținută de statele din zonă, dornice de a-și mări aici teritoriul și influența. Prin urmare, în instituțiile de învățământ grecești și bulgărești elevii, indiferent de originea lor etnică, erau înmatriculați cu nume grecizate sau bulgarizate, astfel încât românii balcanici erau considerați greci la Atena și bulgari la Sofia⁵. Mai mult, dacă școlile românești din Balcani își căutau elevii numai printre conaționali, eventual printre cei parțial grecizați sau slavizați, cele ale bulgarilor, sârbilor și, în special, cele ale grecilor au încercat, și reușit, într-o oarecare măsură, să îi atragă în școlile lor pe elevii aromâni și meglenoromâni și să îi supună mai bine procesului de deznaționalizare⁶. În ciuda acestor piedici, învățământul românesc a cunoscut o perioadă de dezvoltare⁷.

În primul an al secolului al XX-lea, din punct de vedere administrativ, Inspectoratul școlilor și bisericilor românești din Turcia europeană coordona patru circumscripții revizorale: vilaetul Salonic – revizor Dimitrie Dan, vilaetul Monastir (Bitolia) – revizor Xenofon Capsali, vilaetul Epir – revizor Nuși Tului, vilaetul Albania – revizor Elie G. Papahagi. Demisia acestuia din urmă a dus la reorganizarea circumscripțiilor revizorale, astfel încât Dimitrie Dan răspundea de revizoratul Salonic cu 20 de școli, Nuși Tului de Albania și Epir cu 39 de școli, iar Xenofon Capsali de Monastir (Bitolia) cu 20 de școli⁸.

Potrivit unei statistici, în anul școlar 1899-1900 funcționau școli primare cu predare în limba română în localitățile meglenoromâne: Berislav, Cupa, Liumnița, Lugunța și Oșani, arondate circumscripției revizorale din vilaetul Salonic și susținute financiar de statul român⁹.

⁵ Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*. Cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 151.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Despre evoluția învățământului românesc din Turcia europeană a se vedea, în principal, Mihail-Virgiliu Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1906; Simion Țovaru, *Problema școalei românești din Balcani*, București, Tipografia „Cultura”, 1934; Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*. A colaborat: Petru Dănilă, București, Editura Globus, 1996; Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, București, Editura Universității din București, 2004.

⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 88.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

După depășirea crizei financiare, generată de neînțelegerile dintre politicienii de la putere și cei din opoziție în privința bugetului de cheltuieli pentru susținerea școlilor românești din Balcani, ministrul român al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, se va implica activ în vederea dezvoltării învățământului în limba națională¹⁰. Un moment important în acest sens s-a derulat în anul 1902, o dată cu pensionarea inspectorului general al școlilor românești din Turcia europeană, Apostol Mărgărit, și numirea lui C. G. Ionescu în locul lui. Imediat a fost inițiat de către noul ministru proiectul de reorganizare a învățământului românesc din acest areal. Prin urmare, în iulie 1902, Inspectoratul a fost înlocuit cu Administrația școlilor și bisericilor românești din Turcia, cu sediul la Bitolia, în fruntea căreia a fost numit tot C. G. Ionescu¹¹.

Încă de la început, noul director și-a propus să revigoreze sistemul de învățământ în limba națională. Pentru realizarea unui obiectiv atât de îndrăzneț el a organizat mai multe inspecții astfel încât să poată cunoaște situația reală din zonă, iar la finalul acestora a întocmit o serie de rapoarte necesare punerii în aplicare a cadrului de organizare conceput de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice¹². Firește, documentele reflectă și situația învățământului românesc din Meglenia. Spre exemplificare, prezentăm în continuare un extras din *Tabloul statistic al școlilor și elevilor din circumscripția Salonic pe anul școlar 1902-1903*, privitor la învățământul primar¹³:

- Berislav, 420 locuitori, școală de băieți, 30 elevi, 1 institutor;
- Cupa, 430 locuitori, școală mixtă, 30 elevi, 1 institutor;
- Ghevgheli, 100 locuitori, școală mixtă, 8 elevi, 7 eleve, 1 institutor;
- Huma, 1000 locuitori, școală mixtă, 40 elevi, 16 eleve, 1 institutor, 1 institutoare;
- Lugunța, 530 locuitori, școală mixtă, 42 elevi, 1 institutor;
- Oșani, 1850 locuitori, școală de băieți, 80 elevi, 2 institutori.

În ceea ce privește învățământul secundar, dintr-un raport pe anul școlar 1902-1903 elaborat de același C. G. Ionescu reiese că la Liceul Românesc din Bitolia s-au înscris 123 de elevi, dintre care cinci proveneau din Meglenia¹⁴.

¹⁰ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București din (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 79; Gh. Carageani, *op. cit.*, p. 151.

¹¹ Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 43.

¹² *Ibidem*.

¹³ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 250. Probabil, dintr-o eroare de tehnoredactare, rubricile „institutori”, respectiv, „institutoare” au fost inversate, situația corectă fiind cea prezentată de noi.

¹⁴ *Ibidem*, p. 150.

Potrivit aceluiași document, Școala Comercială din Salonic era frecventată și ea de meglenoromâni, însă nu se preciza numărul lor¹⁵.

Impulsionarea învățământului sub patronajul noii Administrații a școlilor și bisericilor românești din Turcia europeană, printr-o mai bună activitate organizatorică și prin instituirea unei discipline riguroase în rândul membrilor corpului didactic, au întărit convingerea în seriozitatea și temeinicia școlilor românești, atât în rândul familiilor dornice de a-și instrui copiii aici, cât și în rândul autorităților de la București¹⁶. Rezultatele nu au întârziat să apară, în ciuda acțiunilor de intimidare susținute, în special, de autoritățile grecești.

Pentru a evidenția în mod cât mai clar situația învățământului în limba națională, prezentăm în continuare dinamica școlilor primare românești din Meglenia, în perioada cuprinsă între ultimii ani ai secolului al XIX-lea și până la emiterea iradelei din 9/22 mai 1905, după cum urmează:

– Școala primară Berislav (vilaetul Salonic), înființată în anul 1894, prin grija institutorului Riza Pena, care a funcționat aici timp de nouă ani, după care s-a retras, succedându-i-se, câte un an fiecare, institutorii Noe Demetru, Tașcu Linga și Stoe Pampor, iar din anul 1905, Hristu Noe¹⁷.

– Școala primară Cupa (vilaetul Salonic), înființată în anul 1899, prin grija institutorului Stoe Pampor, a funcționat fără întrerupere timp de cinci ani, atrăgând invidia grecilor și grecomanilor care au intentat meglenoromânilor o serie de procese, fără vreun temei real, ci numai pentru motivul că doreau să își instruiască urmașii în limba națională, de pe urma cărora o parte dintre ei s-au ales cu câțiva ani de temniță. În anul școlar 1903-1904 funcționa ca institutor același Stoe Pampor, tot aici mai desfășurându-și activitatea Hristu Noe, iar din 1905 N. Dumitru¹⁸.

– Școala primară Ghevgheli (vilaetul Salonic), înființată în anul 1900, prin grija lui Gheorghe T. Ciohagi, a funcționat fără întrerupere, din perioada de care ne ocupăm, având ca institutor, până în anul 1903, pe Mihail Păpușanu, urmat apoi de Petru Iufu, tânăr absolvent al Seminarului Central din București¹⁹.

– Școala primară Huma (vilaetul Salonic), înființată în anul 1890, prin grija preotului Papa Tănase Traian, a funcționat aproape fără întrerupere, cu excepția anului 1896, când a fost închisă o perioadă. Institutorii care au călăuzit destinele acestor școli au fost: Gușu Gaga (1880-1894), Mina Papa Ion (1891-

¹⁵ *Ibidem*, p. 158.

¹⁶ Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 44.

¹⁷ Mihail-Virgiliu Cordescu, *op. cit.*, p. 45-46.

¹⁸ *Ibidem*, p. 66.

¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

1892; 1901-1906), Riza Pena (1892-1896), Grigorie Tale (1896-1901) și Doța Anastasia (1901-1906)²⁰.

– Școala primară Liumnița (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1891, prin grija lui Ștefan Hristu și a lui Proșiu Cuta, funcționând cu o întrerupere între 1901-1903. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Hagi Nicu (1891-1895), Nicolae Cianta (1895-1896), Dumitru Sufleri (1896-1897), Dumitru Cionga (1897-1898), Nicolae Marcu (1897-1898), Gloria Meghea (1899-1901), Constantin Noe (1903-1906), Nicolae Teohăreanu (1903-1904), Constantin Economu (1904-1905), Liuga Tașcu (1905-1906), Domnica Papazisi (1905-1906)²¹.

– Școala primară Lugunța (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1893, prin grija lui Hristu Gheorghe și Gușu Gaga, funcționând până în 1900 fără autorizația autorităților otomane. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Gușu Gaga (1893-1894), Hristu Noe (1894-1904), D-ra Cionga (1902-1903), Tașcu Liuga (1904-1905), Victoria Bobescu (1904-1906)²².

– Școala primară Oșani (vilaetul Salonic) a fost înființată în anul 1895, prin grija lui Gușu Gaga, Papa G. Argintaru, Stamo Buciu, Stoe Argintaru și Stoe Pampor, funcționând cu unele întreruperi, între 1898-1900 și 1904-1905. Instructorii care au călăuzit destinele acestei școli au fost: Sterie Caragiani și Gh. Popa Mihali (1897-1898), Gheorghe Zugraf, Tachi Bitaracu, Nicolae Marcu, Dumitru Joga, St. Hristu, Stoe Pampor și Vreta Fotino între 1900-1904²³.

– Școala primară Țarnăreca (vilaetul Salonic), înființată în anul 1904, a avut o serie de instructori care nu au funcționat împreună decât trei-patru luni, cunoscuți fiind Nicolae Marcu și Veneral Buracu²⁴.

O analiză atentă a acestor informații ne relevă faptul că, în primul an al secolului al XX-lea, existau școli primare românești în majoritatea localităților meglenoromâne – excepție făcând Țarnăreca, unde școala va fi înființată patru ani mai târziu – ceea ce demonstrează, încă o dată, interesul crescând al românilor de aici pentru educația în limba națională. Frecventarea acestora de către elevii dornici de a se instrui în limba națională este o altă realitate incontestabilă. În același timp, atitudinea lor este cu atât mai laudabilă, cu cât nu s-au lăsat intimidăți de acțiunile antiromânești susținute de greci, cu acordul tacit al administrației otomane din zonă.

Statul român, care urmărea cu atenție situația comunităților românești din Peninsula Balcanică, nu putea să rămână indiferent față de atitudinea autorităților

²⁰ *Ibidem*, p. 87.

²¹ *Ibidem*, p. 92-93.

²² *Ibidem*, p. 93.

²³ *Ibidem*, p. 132.

²⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 138.

elene, astfel încât, răcirea relațiilor greco-române nu mai constituia o surpriză. În aceste condiții, acțiunile diplomatice ale autorităților române se intensifică, în vederea recunoașterii în mod oficial a drepturilor legitime ale comunităților românești din Turcia europeană²⁵. După ample dezbateri, atât cu reprezentanții diplomați otomani, cât și cu cei ai Marilor Puteri, se întrevădea o oază de speranță în vederea soluționării, într-un mod favorabil, a doleanțelor acestora. Prin urmare, la data de 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid al II-lea a emis o irade prin care li se recunoșteau, în mod oficial, românilor balcanici drepturile unui „millet” în cadrul statului otoman²⁶. În ziua următoare, ministrul otoman al Justiției și Cultelor, Abdurrahman, înainta Patriarhului Ecumenic Ioachim al III-lea o teskereă imperială prin care îl înștiința că, în mod oficial, românii balcanici au libertatea de a folosi propria limbă în școli și biserici și de a participa la alegerile pentru consiliile administrative²⁷.

Realitățile impuse prin iradeaua din 9/22 mai 1905 au atras după sine o nouă reorganizare a învățământului românesc de aici. În aceste condiții, conducerea guvernului român a dispus ca în anul școlar 1905-1906, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice să elaboreze un nou regulament pentru școlile, bisericile și comunitățile românești, care să fie distribuit de Ambasada română din Constantinopol.

²⁵ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 87-88; vezi și *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coordonator: Gheorghe Platon), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 382-383.

²⁶ Iată care era textul numitei irade: „Maiestatea sa imperială, sultanul, care, în sentimentele sale de înaltă justiție și îngrijire părintească pentru popoarele sale, își întinde binefacerile și favorurile sale asupra tuturor supușilor săi credincioși, fără deosebire de rasă, nici religione, luând în considerație suplicele supuse, în timpul din urmă, la picioarele tronului imperial de către supușii săi valahi, a binevoit să ordoneze ca, în virtutea drepturilor civile, de care dânsii se bucură cu același titlu ca și ceilalți supuși nemusulmani, comunitățile lor să desemneze muhtari conform cu regulamentele în vigoare; ca, după cum se practică pentru celelalte comunități, membrii valahi să fie deopotrivă admiși, după regulă, în consiliile administrative și ca înlesniri să fie acordate de către autoritățile imperiale pentru profesorii numiți de către zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și îndeplinirea formalităților dictate de legile Imperiului pentru deschiderea noilor stabilimente școlare” (*Cartea Verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, Ministerul Afacerilor Străine, București, 1905, p. XXXI). Despre percepția unor aromâni din zilele noastre asupra semnificației zilei de 9/22 mai 1905, vezi și V. Coman, *Români minoritari în România*, în „Tomis. Revistă de cultură”, iunie 2005, p. 87-88.

²⁷ Gheorghe Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică, secolele XVIII-XX*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, p. 72.

La data de 1 aprilie 1906, G. C. Ionescu a fost demis, iar Administrația școlilor și bisericilor românești din Turcia transformată în inspectorat, sub conducerea lui Nicolae Tacit. În același timp s-au creat cinci circumscripții școlare coordonate fiecare de câte un revizor: circumscripția Bitolia – revizor școlar Xenofon Capsali; circumscripția Salonic - Uscub, căreia îi erau arondate și școlile din Meglenia, – revizor școlar Dimitrie Dan; circumscripția Albania – revizor școlar A. Balamaci; circumscripția Epir – revizor școlar N. Tacit, circumscripția Salonic - Kaferia – revizor școlar G. Cionga²⁸.

Punerea în aplicare a noului regulament și distribuirea lui prin Ambasada română de la Constantinopol au dus la tensionarea relațiilor dintre autoritățile de la București și cele otomane, modul de acțiune fiind considerat, în opinia acestora din urmă, drept un atentat la propria suveranitate. S-a ajuns, astfel, la solicitarea de lămuriri suplimentare, argumentul părții române fiind acela că numai astfel se putea urmări cât mai corect administrarea subvențiilor²⁹. Din păcate, noul program de măsuri a nemulțumit și autoritățile locale otomane, ale căror acțiuni de intimidare la adresa românilor nu s-au lăsat așteptate³⁰.

Sub titlul *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, corespondentul publicației „Românul de la Pind” [Trefu] din Ghevgheli scria, la data de 6 martie 1906, următoarele: „Autoritățile turcești din Ghevgheli au jurat exterminarea cu orice chip a românilor. Ele profită de cea mai mică întâmplare, de cel mai neînsemnat pretext, ca să tortureze, să schingiuiască, să închidă, să nimicească. Când ai noștri sunt omorâți și măcelăriți de greci, autoritățile turcești nu se mișcă, ba chiar se bucură de nenorocirile ce cad pe capul bieților români. Când ai noștri putrezesc cu lunile și cu anii în închisori, când mulți din dânșii își lasă acolo viața, autoritățile turcești păstrează aceeași liniște senină și nepăsătoare. Însă, dacă e vorba să găsească un pretext ca să dea în români, turcii devin deodată de o energie și cruzime fără seamăn”³¹.

Nu peste multă vreme, la data de 21 iunie 1906, are loc masacrul de la Huma căruia i-au căzut victimă 12 meglenoromâni. În urma acestui eveniment, Nicolae Tacit întreprinde o inspecție în Meglenia, între 14-21 iulie 1906, ocazie

²⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 88- 89.

²⁹ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 103.

³⁰ V. Coman, *Unele aspecte privind urmările iradei din 9/22 mai 1905 asupra meglenoromânilor*, în *Congresele spiritualității românești. Ediția a LX-a* (coordonator: Gh. Zbucăea), [București], Editura Semne, [2006], p. 289-295.

³¹ [Hristu Iufu], *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IV, nr.11 (153), 12 martie 1906, p. 2.

cu care întocmește un raport edificator în opinia noastră și pentru întregirea imaginii învățământului românesc de aici, după cum urmează³²:

- Berislav, școală primară mixtă, 40 elevi, 1 institutor;
- Cupa, școală primară mixtă, 20 elevi, 1 institutor, n-a funcționat în mod regulat; localul destinat școlii comunale este transformat în cazarmă;
- Ghevgheli, școală primară mixtă, 60 de elevi, toți „cantinari”, 1 institutor, 1 institutoare;
- Huma, școală primară mixtă, 50 elevi, 1 institutor;
- Liumnița, școală primară mixtă, 150 elevi, 2 institutori, 1 institutoare, actualmente închisă din ordinul autorităților otomane;
- Lugunța, școală primară mixtă, 100 de elevi, 2 institutori, actualmente închisă din ordinul autorităților turcești;
- Oșani, școală primară mixtă, 2 institutori, 1 institutoare, 120 elevi; din 1905, grecii, sprijiniți de autoritățile civile și militare turcești, au ocupat localul școlii comunale și l-au transformat în cazarmă, obligându-i pe români să închirieze un alt spațiu cu destinația de școală;
- Țarnăreca, școală primară mixtă, 90 elevi, 2 institutori, 1 institutoare.

Contrar așteptărilor, deși se credea că prin adoptarea noilor reforme învățământul românesc va cunoaște un real avânt, realitatea a fost cu totul alta. Comploturilor puse la cale de greci, cu acordul tacit al autorităților locale otomane, le-au căzut victimă, în anul 1907, următorii institutori ai școlilor românești din Meglenia: Tașcu Papatanas, Stoe Pampor, Hristu Noe, Nicolae Dumitru și Vreta Fotino care, sub pretextul că folosesc cărți neaprobată de Direcția Generală a Învățământului din vilaetul Salonic, au fost arestați și condamnați la patru luni de închisoare³³. Pedepsa era cu atât mai aspră cu cât, în urma condamnării, potrivit legilor otomane, după ispășirea ei, aceștia nu mai puteau să-și desfășoare activitatea la catedră. Meglenoromânii rămâneau astfel fără cinci cadre didactice de referință care contribuiseră activ la dezvoltarea învățământului în limba națională.

Într-un nou raport, datat 2 martie 1908, Nicolae Tacit avea să precizeze că metodele de intimidare puse în practică de greci dăduseră roade astfel încât aproape două treimi din populația românească începuseră a frecventa școlile grecești³⁴.

³² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond *Societatea de Cultură Macedo-Română* (în continuare S.C.M.R.), dosar 13/1906, f. 96-104.

³³ *Percheziții pe la școlile române din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, V, nr. 25 (218), 8 iulie 1907, p. 1.

³⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 79.

Sursele grecești menționează, pentru anul școlar 1908-1909, existența în kazaua Ghevgheli a 24 școli grecești (exceptându-le pe cele din localitatea cu același nume), cu 44 institutori și 1054 elevi, între care și școlile din localitățile denumite de greci „vlahofone”: Berislav, Cupa, Huma, Liumnița, Lugunța și Oșani³⁵.

După victoria Junilor turci din 1908, membrii corpului didactic românesc au nutrit speranța că învățământul în limba română se va bucura de sprijinul noilor autorități otomane. Astfel, într-un memoriu din 8 martie 1909 adresat valiului din Salonic, revizorul școlar Gh. Cionga preciza, între altele, că la Oșani „e o singură școală comunală în care înainte citeau băieții partidului român. Din cauza împrejurărilor din urmă, ea s-a pus la dispoziția armatei în comuna Oșani, spre a locui într-însa, fără să se poată obține vreun rezultat favorabil la plângerile comunității române. Aceasta fiind o purtare arbitrară și absolută, cred că sub regimul actual constituțional se va ține seama de dreptatea românilor și se vor lua măsurile necesare”³⁶. Totodată, Gh. Cionga mai solicita și redeschiderea școlilor românești din Berislav, Lugunța și Liumnița, care se aflau în aceeași situație cu cea din Oșani, deoarece, de drept, ele aparțineau românilor³⁷.

De altfel, și după instalarea Junilor turci la conducerea statului otoman, în cadrul luptei pentru afirmarea identității naționale a românilor balcanici, problema dezvoltării învățământului în limba română a ocupat, în continuare, un loc central. Cum bine se știe, conjunctura nou creată a oferit posibilitatea organizării unor congrese, din inițiativa și cu participarea corpului didactic – partea cea mai activă și conștientă a românismului balcanic. Dacă în timpul celor două congrese desfășurate în anul 1909 nu s-au înregistrat rezultate notabile, totuși, în timpul celui din 9-11 iulie 1910 aveau să se dezbată o serie de probleme principiale privind sistemul de învățământ³⁸.

Cea mai importantă hotărâre a fost desființarea Inspectoratului și crearea Eforiei școlilor și bisericilor române din Turcia, cu sediul la Bitolia, pentru a coordona „toate afacerile școlare și bisericești și de altă natură care ar privi interesele culturale ale românilor otomani”³⁹.

Potrivit statutului acesteia, conducerea aparținea unui Consiliu General, ce desemna un organism executiv format din cinci membri: doi ai corpului

³⁵ St. Papadopoulos, *Écoles et associations grecques dans la Macédonie du nord durant le dernier siècle de la domination turque, în Macedonia past and present*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1992, p. 102.

³⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 59, f. 66.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Despre desfășurarea Congresului de la Bitolia din 9-11 iulie 1910 vezi, Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 90-95; Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

³⁹ D.A.N.I.C., fond S.C.M.R., dosar 51/1910, f. 30.

didactic, doi „din popor” și un preot, aleși pe doi ani de către Congresul comunităților. În vederea rezolvării problemelor mai importante și de interes general, acest organism trebuia completat cu câte un reprezentant al cercurilor culturale din Bitolia, Salonic - Veria, Scopia, Meglenia, Corița, Grebena, Ianina, Berat - Elbasan, Giurmaia de Sus și cu câte un reprezentant al școlilor secundare, această adunare fiind denumită Consiliul general al comunităților⁴⁰.

Pentru o mai bună administrare a școlilor, Eforia Centrală avea obligația de a numi, după consultarea Consiliilor regionale, câte un însărcinat al comunităților cu rolul de a supraveghea activitatea școlară. Totodată, pentru adoptarea unor măsuri optime necesare soluționării problemelor de natură școlară, acest organism trebuia să țină seama de avizul acordat de însărcinații școlari și de cel al Consiliilor regionale⁴¹.

În opinia lui M. D. Peyfuss, definitivă desființare a Inspectoratului școlar, aprobată de autoritățile de la București, prezenta avantajul de a le elibera, într-o oarecare măsură, de răspunderile privind susținerea mișcării culturale în general și, în special, a învățământului românesc din Turcia europeană⁴².

Hotărârile Congresului de la Bitolia din 9-11 iulie 1910 i-au nemulțumit pe meglenoromâni. Prin urmare, la data de 20 iulie 1910, reprezentanții acestora, întruniți la Mănăstirea Sf. Arhangheli din Oșan, au redactat *Protestul comunităților în contra dezideratelor Congresului de la Bitolia* și l-au trimis spre publicare directorului publicației „Românul de la Pind”⁴³: „Domnule Director, subsemnații, reprezentanți ai comunităților române din Meglenia, vă rugăm să binevoiți a da ospitalitatea, în coloanele ziarului «Românul de la Pind», următoarele rânduri:

«Am aflat că în Congresul comunităților, ținut în ziua de 10 iulie la Bitolia, pe care noi îl știam pur bisericesc, s-a discutat și chestiunea reorganizării administrative a școlilor române din Imperiul otoman și că s-a ales chiar o Eforie centrală compusă din cinci membri, care să conducă pe viitor chestiunea noastră naționalo-culturală.

Deoarece chestiunea aceasta a fost discutată anul trecut într-un congres mareț de membrii corpului didactic (fără a se ajunge la vreun rezultat – n.n.), care sunt singurii în drept de a da o bună îndrumare școlilor noastre și deoarece interesele noastre locale dictează ca centrul de acțiune al ținutului Megleniei să fie Ghevgheli sau în cazul extrem Salonicul, iar nicidecum Bitolia, de aceea, în numele a 15 mii de

⁴⁰ *Ibidem*, f. 29.

⁴¹ *Ibidem*, f. 30.

⁴² Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

⁴³ În opinia lui Simion Țovaru, după înființarea Eforiei Centrale, publicația „Românul de la Pind” a devenit apărătoarea vechii instituții a Inspectoratului școlar (Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 48).

români, toți naționaliști – fără nici un grecoman – facem cunoscut celor în drept, că nu putem aproba statutul acestei Eforii Centrale, cât timp ea nu se bucură de încrederea tuturor comunităților românești din Imperiul otoman.

Ca o Eforie Centrală să fie expresia întregii populații românești, ar trebui să fie compusă din câte un membru din toate centrele principale – ales prin vot secret – iar nu formată numai din cei din Bitolia și împrejurimi, ale căror năzuințe întotdeauna au fost să-și dea aerul de patronii românismului și deci singuri în drept ca să administreze bugetul școlilor noastre»⁴⁴.

În momentul în care a fost ridicată problema aplicării prevederilor Congresului de la Bitolia din iulie 1910, Consiliul General a ținut cont, se pare, și de solicitările meglenoromânilor, astfel încât, o dată cu reorganizarea învățământului, petrecută în același an, așezările românești din Meglenia au fost arondate Circumscripției Ghevgheli-Uscub (Scopia), cu reședința la Ghevgheli⁴⁵.

Congresul de la Bitolia din iulie 1910, cu toate realizările și neajunsurile, a desemnat o reprezentanță națională ale cărei decizii au avut întru totul aprobarea autorităților otomane. În același timp, prin semnarea de către aceleași autorități a actelor congresului, Eforia școlilor și bisericilor românești din Turcia a fost recunoscută drept unica reprezentanță legală și autorizată instituție a populației românești de aici.

Pentru a asigura controlul politic asupra evoluției problemei românilor balcanici, a fost creată, în 1911, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, o comisie permanentă formată din Iuliu Valaori și George Murnu, români balcanici de o înaltă ținută științifică⁴⁶.

În ciuda adoptării noilor măsuri menite, cel puțin în opinia participanților de la Bitolia, a rezolva chestiunile de natură școlară, în noul context politic oferit de victoria Junilor turci, învățământul românesc a evoluat, însă nu pe măsura așteptărilor. Tensiunile politice acumulate de către forțele naționaliste din zonă în preajma războaielor balcanice, lipsa unei elite numeroase și reprezentative de intelectuali români balcanici, neimplicarea, pe măsura așteptărilor, a factorilor politici de la București, cât și neînțelegerile și disputele dintre reprezentanții Eforiei și cadrele didactice din teritoriu sunt factori care au contribuit, în mod decisiv, în opinia noastră, la insuficienta dezvoltare a învățământului românesc din Turcia europeană, în această perioadă.

Nici reprezentanții școlilor românești din Meglenia nu au fost întru totul de acord cu măsurile adoptate de reprezentanții Eforiei, tensiunile apărute între cele două tabere soldându-se cu efecte negative pentru bunul mers al educației

⁴⁴ Vezi, în acest sens, *Protestul comunităților în contra dezideratelor congresului de la Bitolia*, în „Românul de la Pind”, VIII, nr. 26 (359), 1 august 1910, p. 1.

⁴⁵ Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁶ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 106.

școlare. Un astfel de moment tensionat s-a creat o dată cu destituirea revizorului școlar Petru Iufu, cunoscut luptător pentru afirmarea identității naționale din Meglenia, susținător fidel al vechii instituții a Inspectoratului. Iată care era atitudinea lui Mina Popa Ioan, comerciant și fost învățător, față de noua situație creată prin demiterea acestuia: „De un cârd de vreme se petrec în ținutul nostru acte care amenință să dezorganizeze cu desăvârșire mișcarea națională, susținută cu atâtea jertfe și pornită atât de frumos. Pe când persoanele a căror incorectitudine a ieșit cu mult peste cercul cunoșcuților aromâni ajungând cu faima lor să compromită prestigiul întregii mișcări aromâne (este vorba de întreaga mișcare națională în care erau circumscriși, implicit, și meglenoromânii – n.n.), rămân nemișcate de la locul lor, la noi cel mai bun revizor, omul la care o întreagă regiune și-a pus speranțele, este destituit, numai pentru motivul că a știut să vorbească verde când interesele naționale o cereau. De ce a fost destituit d-l Petre Iufu? Această întrebare ne-o punem de o lună și nu vedem alt răspuns decât samavolnicia și dorința oarbă de a se izbi în caractere”⁴⁷. Aceeași atitudine critică la adresa autorităților Eforiei și, în special, la cea a lui Gh. Cionga, față de noile directive transmise învățătorilor români din Meglenia, o avea Mina Ioan Popa care afirma, în acest sens, că: „Acum suntem surprinși cu o altă lovitură și mai curioasă. Se știe că învățătorii absolvenți din întreaga Turcie s-au plâns de situația ce li s-a creat prin noile dispoziții. Prin aceste măsuri nu se ține seama de loc, de titlu și studii, precum s-a făcut cu profesorii de la liceu și de la școlile comerciale. Învățătorii din Meglenia au făcut un memoriu în care s-au plâns cerând schimbarea acestor măsuri, care lovesc fără noimă în situația celor mai mulți dintre ei. Ei bine, cei în drept, în loc a-i chema să le spună un cuvânt de încurajare, să stea de vorbă, să-i lumineze asupra scopului de interes național care a putut determina aceste măsuri, le trimit o circulară prin care le spun că dacă le este imposibil a continua n-au decât să-și înainteze demisiile mai repede ca să ia măsuri din vreme spre a-i înlocui. Această adresă trece orice măsură. Un demon rău îi sfătuiește pe superiorii noștri. În dorința de a nimici rezistențele legitime la capriciile lor, sunt gata să secere tot ce este om de muncă și de cinste, să rămâie în școli cu agenții și antartii de ieri, pe care i-au recrutat numai spre a-i ține lipiți de noi prin interese bugetare. Aceștia sunt «învățătorii» docili ce i-ar dori dâșii. Dar dacă cred că prin asemenea măsuri vor scăpa de iubiții noștri învățători se înșeală. Acești învățători, domnule Cionga, care nu știu cum îți permiți a semna o asemenea adresă, când cred că n-ai uitat activitatea ta din trecut în dedesupturile ei nesfârșite și cu nesfârșitele ei afaceri, acești învățători și-au ruinat viața lor aici. Școlile, bisericile, românismul întreg de aici e legat de viața și tinerețea lor care s-a topit aici, în aceste văi ale Megleniei de care voi vă bateți joc. Pe când d-

⁴⁷ Mina Popa Ioan, *Strigătul de alarmă al unui fruntaș din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IX, nr. 13 (389), 7 august 1911, p. 3.

ta făceau gluma aceia cu d-l Zugrafu și cu autorizația din Oșani, învățătorii aceștia, d-le Cionga, înfruntau viforul iernii, glonțul dușmanilor și grozăvia pușcării care-i pândea la fiecare minut. Fiecare parte a sângelui lor, fiecare fibră a inimii lor e legată de aceste școli, de care tu nu te-ai interesat decât când credeai că poți face o afacere. Prin urmare află, domnule Cionga, că dacă învățătorii noștri sunt nemulțumiți de măsura jignitoare ce li se face, asta totuși nu înseamnă că vor pleca de la școlile lor. Vor demisiona, da. Asta chiar îi sfătuiesc să facă pentru că e nedemn pentru ei să primească adrese de asemenea nerușinare, semnate de un nume ca al d-tale. Dar ca să lase școlile «să sufere», asta nu. Ați vrea voi. Dar nu se poate. Nu se poate. Nu vor lăsa ei pe alții să-și bată joc de opera lor. Ei vor sta la postul lor, refuzând bătaia de joc, dar nu povara sarcinii. Și dacă dintele mizeriei se va abate prea greu asupra lor, apoi vom începe noi să le aducem fiecare cu rândul pâinea de toate zilele. Vom reînvia astfel timpurile de acum 20 de ani, când părinții îi întrețineau pe învățătorii copiilor lor. Va fi mai puțin modern, dar va fi mai multă curățenie. În nici un caz, noi, care avem copii de educat, nu-i vom lăsa pe mâna agreaților d-tale, căci știm ce au să valoreze⁴⁸.

Virulenta reacție a lui Mina Popa Ioan exprimă, în opinia noastră, dimensiunile alarmante ale neînțelegerilor dintre conducătorii Eforiei și dascălii din Meglenia – cei mai mulți cunoscuți luptători ai cauzei naționale în acest areal – care nu făceau altceva decât să împiedice evoluția, în sens pozitiv, a învățământului românesc de aici.

În ciuda acestor disensiuni, putem aprecia că, după victoria Junilor turci, situația școlilor românești din Meglenia a cunoscut o perioadă de dezvoltare, în special în ceea ce privește mai buna funcționare și, nu în ultimul rând, creșterea numărului de elevi și institutori, comparativ cu perioadele anterioare supuse analizei noastre. Drept argument, prezentăm, în continuare, un extras din situația școlară și bisericească a aromânilor (în care sunt cuprinși și meglenoromânii – n.n.) din anul 1912 privind Circumscripția Ghevgheli⁴⁹:

I. Învățământ primar

– Berislav, școală primară mixtă, 36 elevi din care 27 băieți și 9 fete, 2 învățători;

– Cupa, școală primară mixtă, 62 elevi din care 47 băieți și 15 fete, 1 învățător;

– Ghevgheli, școală primară mixtă, 28 elevi din care 11 băieți și 17 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (coordonatori: Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă), București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 243.

- Huma, școală primară mixtă, 68 elevi din care 49 băieți și 19 fete, 1 învățător și 1 învățătoare;
- Liumnița, școală primară mixtă, 152 elevi din care 118 băieți și 34 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;
- Lugunța, școală primară mixtă, 77 elevi din care 50 băieți și 27 fete, 1 învățător, 1 învățătoare;
- Oșani, școală primară mixtă, 159 elevi din care 110 băieți și 49 fete, 2 învățători și 1 învățătoare;
- Țârnăreca, școală primară mixtă, 122 elevi din care 89 elevi și 33 eleve, 2 învățători, 1 învățătoare.

II. Învățământ secundar⁵⁰

- Bitolia, liceu de băieți de 7 clase, 161 elevi, 16 profesori, 1 revizor;
- Bitolia, școală normală profesională de fete, 101 eleve, 3 profesori, 14 profesoare, 1 contabil, 2 secretare, 2 angajați, 2 intențenți, 1 infirmieră;
- Ghevgheli, 1 revizor școlar;
- Ianina, școală comercială de 4 clase, 42 elevi, 8 profesori, 1 revizor școlar, 1 secretară;
- Salonic, școală comercială de 7 clase, 86 elevi, 18, 1 revizor școlar, 1 secretară.

Evoluția complexă a evenimentelor politico-militare din Peninsula Balcanică a influențat în mod negativ acțiunea românilor din Turcia europeană, ei fiind „marii perdanți” în urma desfășurării Războaielor Balcanice (1912-1913)⁵¹. De altfel, toate statele balcanice au admis după 1913 existența școlilor românești, cu excepția Serbiei, care a considerat caduc Tratatul de la București, nerecunoscând astfel autonomia școlilor și bisericilor românești⁵².

Izbucnirea Primului Război Mondial în vara anului 1914 și desfășurarea operațiunilor militare din arealul balcanic nu au permis funcționarea școlilor românești din Meglenia astfel încât, o dată cu acest moment se încheia o nouă etapă din cadrul luptei pentru afirmarea învățământului românesc din Peninsula Balcanică.

⁵⁰ Situația nu menționează locul de proveniență a elevilor, motiv pentru care nu putem preciza cu exactitate numărul meglenoromânilor care frecventau cursurile acestor școli.

⁵¹ Gh. Zbucnea, *România și Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, București, Editura Albatros, 1999, p. 96; vezi și Max Demeter Peufuss, *op. cit.*, p. 116.

⁵² Simion Țovaru, *op. cit.*, p. 50.

Résumé

Parmi les populations qui vivaient sur le territoire de la Turquie européenne au début du XXème siècle et qui luttaient pour l'autonomie culturelle et religieuse, pour la reconnaissance des droits citoyens égaux avec les autres nations, les Mégléno-roumains et les Aroumains parlaient une langue latine, très proche du roumain. Ces populations roumaines du sud du Danube fréquentaient les écoles grecques ou bulgares, ayant des noms grécisés ou bulgarisés.

L'État roumain a essayé de leur accorder le support culturel par la fondation d'une Administration des Écoles et des Églises roumaines de la Turquie européenne. Cet étude suit la distribution territoriale des écoles roumaines, le nombre d'élèves et d'enseignants, la contribution des plus importants pédagogues mégléno-roumains au développement de l'enseignement.

Malgré l'adoption du décret du 9 mai 1905 par le sultan Abdul Hamid le Second, qui réglementait les droits des populations vlaques, les autorités turques ont encouragé la rivalité entre les nations non-musulmanes, surtout entre les Grèques et les Mégléno-roumains. Cinq enseignants roumains furent jetés en prison pour avoir utilisé des livres qui n'étaient pas officiellement approuvés par les autorités régionales de Salonic. Même après avoir purgé la peine, on leur interdisait de jamais enseigner. La laicisation de l'État après la victoire des Jeunes Turcs a représenté un moment propice pour le développement de l'enseignement des minorités, mais les turbulences dans les Balkans et l'éclatement de la Grande Guerre ont déterminé la clôture des écoles roumaines au sud du Danube.